

HEISTER ES PÁLFFY II. RÁKÓCZI FERENC HADJÁRATAIBAN

A MAGYAR SZEMLE multévi kötetéből¹ foglalkoztunk II. Rákóczi Ferenc néhány nagyobb jelentőségű hadvezérének egyéniségével, a kuruc főhadiszállás tábornoki karában uralkodó szd-JL JL. lemmel, a vezetők használhatóságának, harcteremttségének s jellemének festésével, úgy ahogy azokat a történetkutató ma, az elmúlt évtizedekénél tárgyilagosan, higgadtan tudja megítélni. A múlt idők hadtörténetében búvárkodók legfőbb kötelessége az, hogy ne csupán az általános korszellem hangulatába merülve tárgyalják — bizonyos sablonok szerint — azoknak a hadvezéreknek működését, akikkel foglalkoznak, hanem igyekezzenek teljesen beleélni magukat gondolatkörükbe s tetteiket, azok rúgóit és következményeit, az illetők sajátos lelki diszpozíciója, képességei alapján, szóval egyéniségük-ből visszavetítve bírálják el. Említett helyen hangsúlyoztuk, hogy ez a megítélési mód különösen fontos Rákóczi tábornokainak jellemzésénél, akiknek túlnyomó része nem volt született, még kevésbé képzett és tapasztalatokkal, gyakorlattal bíró hadvezér. Ezeknek a vezetőknek megítélése ezért a történetkutatónak nehezebb és pszichológiailag talán érdekesebb feladatot ad, mint amikor a császári zászlók alatt harcoló tábornokok egyéniségével foglalkozik, mert utóbbiaknál a hadvezéri kellékek legfontosabb tényezői, a haditapasztalat, előképzettség és gyakorlat, adva vannak.

A kurucok autodidakta tábornokaival ellentétben a császári tábornok kivétel nélkül olyan magasabb vezetőkkal találkozunk, akiknek a katonáskodás életcél volt, akik évtizedes haditapasztalatok birtokában a katonai hierarchia minden lépcsőfokán áthaladtak s ezért felbecsülhetetlen értékű dologbeli készséggel rendelkezve vezették, ugyancsak hadviselt és sok harcteret megjárt csapataikat. Ezek a császári hadvezérek Európa hadszínterein nem hazafias felbuzdulásból, sőt talán nem is valamennyien az uralkodóház iránti törhetetlen hűségből, hanem hivatásból verekedtek. Ezeknek a — Tart pour Tart — hadat viselő tábornokoknak igazán közömbös volt, hogy a császár a törökök, a magyarok vagy a franciák ellen küldi őket, mert mindenütt csakis katonai feladatok megoldását látták maguk előtt. A hadviselésnek politikai kérdései vajmi keveset érdekelték őket.

Rákóczi felkelésének hadműveleteiben azonban a politikai vonatkozásokat a stratégiai és taktikai eseményektől nehéz elválasztani. De míg a világtörténelem tanúsága szerint a hadviselés menetére első-sorban a külpolitika szokott befolyást gyakorolni, a kuruc felkelés

¹ 1932 június i-én és okt. 1-én kiadott számokban.

hadieseményeiben a belpolitikai helyzet játszotta sokszor a főszerepet. Ennek eseményeivel, a lakosság hangulatával, a zűrzavaros közigazgatási állapotokkal a császári hadvezéreknek is számolni kellett, mert ezek a tényezők hadműveleti szempontból sokszor fontosabbak voltak, mint a pillanatnyi harcászati helyzet.

A magyar hadszíntérre küldött császári tábornokok közül azok, akik félig-meddig ismerték a magyar nemzeti felkelés indító okait, a szabadságért küzdő nép végsőkéig való elkeseredését és akik a kuruc seregben katonás ellenfelet láttak, egészen másképpen viseltek hadat ellenük, mint azok, akik Rákóczi hadinépét rebellis csőcseléknek, az uralkodó ellen joggátalanul lázongó tömegnek tekintették s a nemzeti mozgalom befejezését csakis a kard segítségével s a felkelés vérbefojtásával vélték elérhetőnek.

A kurucok nyolc év alatt eléggé megismerték ellenfeleiket és mint hátrahagyott írásaikból kitűnik, nagyon helyes, megkülönböztető határt tudtak vonni az ellenük lojálisán, lovagiasan harcoló császári vezérek (ilyenek voltak pl. a lotharingiai származású de Viard tábornok, Glöckelsperg, báró Dillherr s mások) és a Heister és Rabutin típusához tartozó könyörtelenül — középkori vandalizmusra emlékeztető módon — hadat viselő főparancsnokok között.

A császári seregben a kuruc felkelés alatt szerepet játszott magyar eredetű, elenyészően csekély számú, magasabb egységeket vezető vezérek sorában többféle egyéniséggel találkozunk. Közöttük legtöbbször meggyőződésből harcoltak Rákóczi ellen. Ismerték az ország siralmas állapotát és a fejedelem vezetése alatt szövetkezett rendek és a lakosság sérelmeit s tisztában is voltak azoknak jogos voltával, csak a Rákóczitól s főleg Bercsényitől választott utakat nem találták célravezetőknél. Többeket közülök családi tradíció s a koronás királynak letett eskü feszélyezték abban, hogy zászlót cseréljenek. Ezek a kurucokat megtévesztett embereknek tartották, kiknek vezérei külföldi ígéretektől elkábítva, téves utakon vezetik pusztulásba nemzetüket. Ennek az irányzatnak voltak képviselői a császári seregben harcoló legmagasabrangú magyar vezérek, Pálffy János gróf és a felkelés második felében mindjobban szóhoz jutó Ebergényi László báró. Rákóczi fegyveres felkelését, addig amíg békés úton nem lehetett, fegyverrel akarták lecsendesíteni, de bármikor készek voltak a békés megegyezésre és az erre vonatkozó tárgyalásokban tevékenyen közre is működtek.

A többi seregtesteket vagy ezredeket vezető — Rákóczi ellen küzdő — magyar tábornokok és ezredesek a felkelés belpolitikai kérdéseivel alig törődtek. Mint katonák harcoltak a kurucok ellen, de mindvégig elvakult szenvedély vagy pusztító kegyetlenség nélkül. (Id. Hadasdy Ferenc, Esterházy József és Ferenc grófok, Ghillány János és mások.) Közülök egyedül Esterházy Ferenc gróf (E. Antal kuruc tábornok fivére) volt nem hivatásos katona, aki 1708-ban, mint komáromi főispán, magatoborozta huszárezrede élén vonult hadba Rákóczi ellen.

Természetes, hogy akadt a császári seregben olyan magyar származású tiszt is, áld önérdekből vagy haszonlesésből maradt a

császár pártján vagy fért oda át. Ezek közé sorolhatjuk a felkelés hanyatlásának korszakában Rákóczi süllyedő hajójáról átmenekült tisztek jórészét is. A felkelés hadműveleteiben azonban ez utóbbi kategóriához tartozók közül senkit sem találunk magasabb vezetői helyen.

Hogy a legmegfelelőbb fővezér kiválasztása mennyire fontos egy — belpolitikai kérdésekkel elválaszthatatlanul összeshótt — hadjárat gyors és megnyugtató befejezésére, erre a legjobb példa a Rákóczi felkelés. Ha figyelmesen áttanulmányozzuk a bécsi udvar, a Hofkriegsrat és Savoyai Eugen hadműveleti levelezését, akkor okvetlenül felűnik az a szinte végzetszerű balkezesség, amellyel Lipót s később I. József a magyar hadszíntérre szánt hadvezéréket kiválasztották. Sőt e tekintetben Savoyai Eugen sem volt szerencsésebb. Bár kitűnően ismerte tábormoki karát, akarata mégsem tudta minden esetben keresztülvinni. Ő kezdettől fogva Pálffy Jánosnak szánta a fővezéri megbízatást, de erről az udvar a felkelés kezdetekor, sőt későbbben sem akart hallani, éppen Pálffy ismert magyar volta miatt. Még a császárnál is erősebb volt annak az udvari pártnak az akarata, amely 1704-ben az adott helyzetben a legrosszabb és legalkalmatlanabb fővezért, Heister gróftól állította a magyarországi sereg élére, akit azután rövidebb szüneteket kivéve, már csak a felkelés utolsóelőtti évében, 7 véres, háborús év után sikerült betegség ürügye alatt elmozdítani ebből az állásából, amelyben nevét gyűlöletessé tette minden magyar előtt. A felkelés legutolsó szakaszában kerülhetett tehát csak Pálffy oda, ahová őt Savoyai Eugen már 1703-ban szeretne volna állítani. Ha a Rákóczi ellen hadba küldött császári sereg fővezérségét kezdettől fogva reábizák, akkor a felkelés hamarabb, kevesebb véráldozattal s bizonyára kedvezőbb körülmények között ért volna véget, mint 1711-ben.

A kuruc felkelés leverésére rendelt többi császári tábormok (Herberville, Herberstein, Stahremberg, Steinville, Glöckelsperg, Virmond, Löffelholtz, Breuner, Sickingen, Hochberg és mások Magyarországon, Rabutin, Tige Erdélyben) hosszabb-rövidebb ideig szerepelt mint fővezér, vagy önálló seregarancsnok e hadszíntereken, de az eseményekre egyikük működése sem volt olyan állandó és nagy hatással, mint Heisteré és Pálffyé.

A kuruc háború hadműveleteit császári részen 1703 őszén, a legelőször kijelölt fővezér, Schlik Lipót gróf altábormagy működésében nem kísérte hadiszerencse. 1703 október végén indult el Pozsonyból a legelső reguláris sereg élén a bányavárosok felé. Kisebb-nagyobb ütközetek árán eljutott ugyan Zólyomig, de azután annyira megfélemlítette őt a Bercsényitől vezetett, folyton növekvő kuruc sereg térfoglalása és az egész Felvidék lelkes csatlakozása Rákóczihoz, hogy teljesen elvesztette a talajt lába alól. A kegyetlen időjárás viszontagságaitól és a szanaszét kóborló kuruc portyázóktól megtizedelt seregének roncsait november végén Pozsonyba volt kénytelen visszavezetni. Az udvari haditanács érthető megütközéssel fogadta Schlik szégyenteljes visszavonulásának hírért. Erélytelenségét annál súlyosabban ítélték el, mert a kuruc sereg akkor még a legelső megalakulásának korát élte és sorozatos győzelmeit valóban nem katonai fölényének köszönhette.

A haditanács e rövid és dicstelen szereplés után nem merte többé Schlikre bízni a magyar felkelés leverését, hanem helyébe olyan embert keresett, akinek katonai tudását, főleg pedig általánosan ismert erélyét az övénél többre becsülte. Így került Schlik rövid lélegzetű kudarcos hadjárata után Heister a magyarországi csapatok élére, s vele egyidőben — többször mellé, legtöbbször alárendelve, majd végül mint önálló fővezér — szerepelt Pálffy János.

HEISTER SIEGBERT gróf tábornagy 1646-ban született, 19 éves korában lépett katonai szolgálatba és 72 éves korában, 53 évi szakadatlan háborúskodás között teljesített tényleges szolgálata után. halt el. Az összes török hadjáratokat végig küzdötte, többször megsebesült s mint félelmet nem ismerő, erélyes század-, ezred-, majd dandárparancsnok alapozta meg hírnevét. Katonai szempontból nem tagadhatjuk meg tőle azt az elismerést, hogy harcedzett, bátor katona volt, aki csatákban, válságos helyzetekben gyors elhatározással mindig eltalálta a kellő pillanatot és helyet a győzelem kierőszakolására. Személyének latbavetésével sokszor fordította kényes helyzetekben a hadiszerencsét a császáriak előnyére. Hadvezéri genialitást azonban hasztalan keresünk működésében. Ezt Eugen herceg is jól tudta s Heister Önálló, nagyobb koncepciót kívánó hadműveletek vezetésére alkalmatlannak tartotta. Mivel azonban a császári sereg akkori kitűnő vezéreire a spanyol örökösödési háború más harcterein nagyobb szükség volt, engedett az udvar sürgető javaslatainak s kinevezte Heister a magyarországi hadak fővezérévé, abban a hitben, hogy a marsall kegyetlen és erőszakos egyénisége esetleg mégis alkalmas lehet az akkor még irreguláris felkelésnek, tatárdúlásnak minősített magyar lázongás leverésére.

Heister gögös, kíméletlenségig erőszakos s a magyar viszonyokat nem ismerő, de ismerni sem akaró seregvezér volt, aki a magyar rebellió elintézésében csak olyan katonai feladatot látott, amelyet nyers katonai erővel és a lakosságnak emberfeletti módon való zaklatása, kínzása, pusztítása révén lehet legjobban megoldani.

Bécsbe küldött jelentéseiben a magyarokat alattomos, szolgálkú népnek jellemezte „welche mehr durch Furcht als Douceur müssen gehalten und curiert werden“. Az udvar higgadtabb tagjai azonban hamar meggyőződtek arról, hogy ez a császári fővezér sohasem fogja a magyar felkelést megnyugtató módon és hamarosan befejezni. Meggyőződött erről Savoyai Eugen is, aki már 1704 vége felé ismételtelen megállapította róla: „dass seine Kriegsmanier und fürkerhenden Dispositionen dermassen confus, wodurch letztlich ein grosses Unglück nicht ausbleiben könnte.“ E nézetét később is beigazolválta, mert Heister több nagy csatában megverte ugyan a kurucokat, de döntő eredményt sohasem tudott elérni. Ötletszerűen diszponált csapatait az ország egyik szélétől a másikig agyonhajszolta, jól megfontolt következetes haditerv nélkül. Hiányzott belőle az az áttekintő képesség, amely kellően mérlegelni tudja a győzelmek vagy kudarcok eredményét és hatását. Nagy csatákat nyert 1704-ben Koroncónál és Nagyszombat alatt, mind a két helyen személyes közbelépésével döntötte el a harcot. Széjjelverte Rákóczi elite-seregét 1708-ban Trencsén-

nél, de e jelentős győzelmek után sohasem használta ki a császári sereg előnyös helyzetét, hanem vagy tanácstalanul megállt, vagy teljesen értelmetlen módon és helytelen irányban folytatta továbbvonulását. Természetes, hogy az udvari haditanács rosszalta Heister legtöbb intézkedését, amit ő azonban annyira zokon vett, hogy többször ki akarta magát vonni a haditanács felügyelete alól, s csupán a császártól, legfőbb pártfogójától, akart parancsokat elfogadni. Mindig hevesen ellenezte a kurucokkal folytatott fegyverszüneti és béketárgyalásokat, mert nem tartotta Rákóczi szövetkezett rendjeit olyan hadviselő feleknek, akikkel a császári udvar — presztízsének rovása nélkül — a tárgyalóasztalhoz ülhet. Diktatórikus hatalmat, teljesen szabad kezét kért maga számára a magyar ügyek elintézésében, amit azonban mégsem kapott meg.

A sors különös iróniája, hogy Heistemek rendszeren győzedelmes csaták után gyűlt meg a baja a Hofkriegsrattal. A koroncoi csata után szemére vetették tétlenségét. A császár őt magaiagazolására Bécsbe is rendelte. A nagyszombati csata után a haditanács és a bécsi közvélemény igen felbőszült azon, hogy Heister nem üldözte Rákóczi seregét s nem kötötte le a kuruc sereg többi részét, aminek a következménye az volt, hogy Bottyán fűrges lovasai egy héttel a csata után már újból Bécs falai alá nyargaltak, éppen akkor, amikor ünnepélyes diadalmas felvonulás keretében szállították a Burgba a csatában foglyul esett kurucokat és zsákmányolt zászlóikat. E nagy kudarc után Heistert felmentették ugyan főparancsnoki állásától, de később mégis sikerült neki jóbarátai, a császári főkamrás, az osztrák kancellár és az udvarnál nagy befolyású jezsuiták segítségével azt újból visszakapni. Amikor azután 1708-ban a kurucok ügyére döntő trencségi győzelem után sem tudta befejezni a magyarországi hadjáratot, az udvari haditanács mindig erélyesebb hangú parancsokat küldött neki és hadvezetését nagyon elítélte. Az öreg tábornagy erre szokatlanul kemény, mondhatnék fegyvelemsértő hangon válaszolt a haditanács — szerinte indokolatlan és jogtalan — szemrehányásaira s epésen megjegyzi: „es ist ein Anderes raisonieren im Zimmer, und wieder ein Anderes wirken im Felde.“ A haditanács ezt a hangot természetesen visszautasította, de a bizalom Heister iránt most már szemelláthatóan csökkent. Közben még egyszer elvonták egy időre a magyarországi események vezetésétől, de újból kieroszakolta visszahelyezését, amíg végre 1710 vége felé győzött Bécsben a jobb belátás és Pálffy lépett Heister örökébe.

Érthető az is, hogy egy ilyen erőszakos és durva autokrata, mint Heister, alantasaival sem bánt jól. Közvetlen alparancsnokaival való összetűzése napirenden voltak. Alig múlt el egy-egy hadműveleti periódus anélkül, hogy valamelyik tábornoka a tábornagy durva vagy indokolatlanul megrendszabályozó magaviseleté ellen panaszt ne emelt volna Bécsben. Leghevesebb összetűzése Pálffyval és Löffelholz báró altábornaggal voltak. Utóbbit 1709-ben a felvidéki hadjárat egy fázisában, mert nem értett egyet annak intézkedéseivel, állásától fel is függesztette. A Löffelholz panaszára összeállított vizsgálóbizottság Löffelholznak adott igazat. Heister még ezt a császár nevében hozott döntést sem respektálta, úgyhogy Thiell udvari haditanácsos, Savoyai

Eugen bizalmasa, tanácsalanul jelentette neki: „man sehet nicht, wie diesfalls mit ihm auszukommen sein werde.“

És Heister mindezek ellenére évekig megmaradt kivételes helyén. Ezt kizárólag az udvarnál benfentes, befolyásos barátainak köszönhetette, akik rábeszéléssel, fondorkodással mindig újból meg tudták győzni a császárt arról, hogy nála megfelelőbb főparancsnokot nem találhat. Az udvari intrika rendszeren akkor dolgozott a marsall érdekében teljes erővel, amikor Eugen herceg figyelmét a spanyol örökösödési háború fontosabb eseményei lekötötték, s amikor ő Béctől távol, a nyugati harctereken tartózkodott. Így azután Heister — ez a mindenkinél csak kényelmetlen s nehezen kezelhető ember — minden kudarca után újból visszakapta fővezéri pozícióját.

Osztrák életrajzírói is elismerik azt, hogy Heister a magyar kérdés elintézésére nem volt alkalmas. A felkelést fegyverrel leverni nem tudta, kegyetlen erőszakosságával viszont annyira elvadította a magyarokat, hogy azt a szakadékot, amelyik a királyt és a nemzetet ezidőben egymástól elválasztotta, még jobban kimélyítette. Ugyanez volt a benyomása a semleges lord Stepney bécsi angol követnek is, aki már 1705 elején írta kormányának Heisterről: „He is not capable of such a command/. Hadviselésére pedig legjellemzőbb ítélet az, amit Thiel udvari haditanácsos Eugen herceghez intézett egyik levelében erről ír: „Ich bedaure all’ die armen Leute, die man solchergestalt in Ungarn zusammen führt, um sie fruchtlos sterben und verderben zu lassen/. Hogy Heister nevének a magyar közönségben még ma is gyűlöletes, ellenszenves visszhangja van, az nagyon indokolt. A hadviselés sohasem volt humánus foglalkozás. Falvak pusztítása, ellenszegülő lakosság lemészárlása, könyörtelen harácsolás minden hadjárat elkerülhetetlen velejárója volt. E tekintetben sem a császáriak, sem a kurucok nem vethetnek egymás szemére semmit. Azok azonban, akik Heistert azért küldték Magyarországra, hogy ott általánosan ismert erélyes egyéniségével intézze az ügyeket, vagy nem tudtak, vagy nem akartak különbséget tenni következetes erély és gyűlölettől vezetett, kegyetlen erőszak között. A hadvezér erélye a hadviselés szempontjából csak addig áldásos, amíg az a logika, az emberies érzés és a szükségszerűség korlátjai között marad. Heister jellemének legsötétebb oldala az a fékevesztett gyűlölet s szinte embertelen kegyetlenkedési ösztön, amely működésénél mindenhol előtérbe lép, ahol a kuruc sereggel, magyar városokkal, falvakkal szemben retorziót akart gyakorolni. Az előkelő, dőlyfős tábornagy, aki maga felett nem tűrt a császáron kívül senkit s aki még a vele egy zászló alatt harcoló hasonló származású alantasaival is kíméletlenül bánt, habozás nélkül adta ki parancsait hadifoglyok, védtelen lakosság, nők, gyerekek lemészárlására, községek elhamvasztására, ő, a jezsuiták barátja, szó nélkül tűrte, hogy katonái a veszprémi káptalan tagjait felkoncolják s templomaikat megszenteltelenítsék s mindezt csupán azért, mert magyarok. Örömmel ragad meg minden alkalmat, hogy valamilyen, a hadiszokás alapján némileg igazolható erőszakossággal torolja meg — de hatványozott mértékben — a császári tiszteket vagy csapatokat ért sérelmeket. Veszprém 1710-ben újból gyűlölete áldozatául esik, amikor kivégez-

teti az ott fogságba esett kuruc várparancsnokot (ezelőtt császári tiszt volt) s a város és vármegye több előkelő férfiát. Amikor pedig a labancá lett Ocskayt a kurucok elfogják és lenyakazzák. Heister megtorlásul nyolc kuruc főtisztet koncoltat fel Győr piacán.

£ rövid fejtegetésből is láthatjuk, hogy Heister katonai és emberi szempontból is valóban a legalkalmatlanabb fővezér volt a magyarországi csapatok élén. Megbízóinak hozzáfűzött reményeit nem váltotta be, tehát — osztrák szemmel nézve, a császár ügyének is ártott, ellenfelei előtt pedig emlékét örökké gyűlöletessé tette.

HEISTERREL körülbelül egyidőben érkezett Magyarországra a nyugati hadszíntérről Pálffy János gróf altábornagy s mint újonnan kinevezett horvát bán, átvette a Dunántúl déli vidékén összehozott rác és horvát hadak parancsnokságát.

Pálffy János gróf 1663-ban született Vöröskő várában. Teljesen magyar nevelésben részesült, majd rövid ideig a pármai egyetemen végzett tanulmányokat. 18 éves korában lett katona s mint zászlós kiténtette magát Bécs ostromának visszaverése alkalmából, majd mint kapitány Budavár felszabadításánál. 1689-ben ezredes lett és 1693-ban, alig 30 éves korában, tábornok. Ebben az időben volt egy nevezetes párbaja, amely bizonyítéka hazafias érzelmének. János Frigyes Württemberg! herceg, Lipót császár közeli rokona, egy alkalommal becsmérlőleg nyilatkozott a magyar csapatokról. Pálffy emiatt kihívta s a herceget pisztolypárbajban agyonlőtte. Ezért Lengyelországba kellett menekülnie, de rövid idő múlva királyi kegyelemmel hazatért és 1700-ban mint altábornagy a rajnai hadseregben lett egy vértesezred tulajdonosa. Ekkor ismerkedett meg Savoyai Eugen herceggel, aki élete végéig nagybecsülte ezt a magyar tábornokot s annak katonai képességeit.

Katonai értékét igen tömören jelzi egy osztrák hadtörténeti munka, amely szerint: „személyes bátorság, lélekjelenlét és rendkívül kifejezett harcászati érzék“ voltak Pálffy legkiválóbb katonai erényei.

A kurucok ellen harcoló magyar vezérek között a legexponáltabb és minden tekintetben legkiemelkedőbb személyiség kétségkívül Pálffy János volt. Heister sötétszínű portréja mellett a régebbi magyar történetírás Pálffy jellemét sem látta olyan megvilágításban mint ma. Ez a két vezér egy táborban küzdött Rákóczi ellen, de a különbséget jellemük, hadviselésük módja, főleg pedig a felkelés liquidálását célzó működésük között könnyen megállapíthatjuk. A történetkutatás mai színvonalán már világosan látjuk, hogy Pálffy nem volt az a magyargyűlölő „fölabanc“, akinek a közvélemény még a legutóbbi időkig is szívesen emlegette, őszintén és önzetlenül kívánta az ország nyugalmát és szerette volna nemzetét kibékíteni koronás királyával. Rákóczi személye iránt sohasem táplált gyűlöletet s neki úgy az emlékezetes vajai találkozónál (1711 február 3), amikor először és utoljára volt alkalma személyesen tárgyalni a fejedelemmel, mint leveleiben is megadta az őt megillető tiszteletet. Rákóczit még magánleveleiben is „eő Hettzességé“-nek nevezi, pedig jól tudta, hogy a bécsi udvar a fejedelemtől minden megtisztelő címzést megvont s hogy Bécsben minden béke-

tárgyalás előtt heves viták folytak arról, hogy a magyar felkelés vezérét megilleti-e a „serenissime Princeps“ megszólítás vagy elég neki a „Dominus Rákóczi“ cím is. A császári tábornokok hivatalos jelentéseiben pedig leggyakrabban csak az „Ertzrebell“ és egyszerű „Parthey-führer“ megjelölésekkel találkozunk. Pálffy Bercsényit tartotta a felkelés rossz szellemének s neki tulajdonította azt, hogy a kibékülés király és nemzete között oly nehezen született meg. Magyar voltát sohasem tagadta, ezt Becsben nagyon jól tudták. Ez volt az oka annak, hogy Heisterrel szemben nagyon gyakran mellőzték, hogy a tábornagyi rangot is csak 1709-ben kapta meg, a magyarországi főparancsnokságot pedig csak 1710-ben. Hét évig működött Pálffy Heisterrel együtt. Pálffy mint rangban fiatalabb gyakran harcolt Heister alatt, sokszor mint önálló seregarancsnok volt mellérendelve, de teljes összhang közöttük sohasem volt. Heister Pálffyban állandóan riválisát sejtette. Pálffy pedig magyargyűlölő, konok és kegyetlen feljebbvalója iránt nem sok rokonszenvet táplált és csupán fegyelmezett, tapintatos úri felfogásán múlott, hogy e két ellentétes lelkületű és szándékú fővezér között kenyértörésre nem került a sor.

Pálffy elsősorban katona volt. Diplomáciai képességének kifejtésére a felkelés lecsendesítése érdekében mindaddig, amíg alárendelt vezéri helyeken működött, nem volt alkalma. Annál inkább felismerhetjük hadvezéri és katonai rátermettségét a felkelés nyolc évének hadműveletei alatt, mert rövid megszakításoktól eltekintve, mint csapat- és seregarancsnok állandóan a kuruc hadszíntéren mozgott. Határozott katonai tehetséggel megáldott vezér, akinek hadviselési módja kifejezetten huszáros, magyaros volt. A helyzeteket igen jól ítélte meg, azután gyorsan határozott s még gyorsabban hajtotta végre szándékát. Mint seregcsoport-, hadtest- és hadseregarancsnok azonban nemcsak taktikai ügyességét bizonyította be, hanem — nagyobb hadműveletek kitervezésében, válságos helyzetek helyrebillentésében — hadvezéri ügyességét és tanultságát is. 1705-ben Pudmericznél, 1706-ban a Csallóközön, 1708-ban a trencsényi csatában, 1709-ben pedig a lipthói hadjáratokban tüntette ki magát nemcsak személyes bátorságával és iniciatív hadviselési módjával, hanem hadvezéri előrelátásával is. Különösen a lipthói hadjáratban állott Pálffy nehéz feladat előtt. Hihetetlenül kemény téli időben sikerült neki a behavazott, szinte járhatatlan hegyszorosokon át a kurucok körülzárása alól kibújni. Azután hátba támadva a pamicei szoroson épített sáncokat, a kurucokat onnan elűzte. Erről a hadműveletről írja a bécsi Hadilevéltár hivatalos munkája: „Pálffys Unternehmen war gewiss eines der schwierigsten, welche die Kriegsgeschichte aufweist. Er löste seine Aufgabe durch ein scharfsinnig kombiniertes Manöver.“

A trencsényi győzelmet Heister kizárólag Pálffynak köszönhette. A marsall váratlanul bukant Rákóczi egész seregére, mert hírei szerint csak a kuruc lovasság jelenlétével számolt. Ezért nem is mert csatába bocsátkozni, hanem elvezette seregét Trencsén felé. E mozdulat közben vette észre az elővédet vezető Pálffy Pekry Lőrinc kuruc tábornagy egy balkezes mozdulatát, aminek folytán a kurucok jobbszárnyán zavar támadt. Néhány század élén parancs nélkül megrohamozta

Pekryt. Nemcsak őt, hanem az egész kuruc jobbszárnyat is széjjelverte. Heister ezután az ő javaslatára visszafordult, támadott és a csata így a kurucok teljes vereségével végződött.

A császári vezérek legtöbbször ellentétben Pálffy elismerte és szívesen méltányolta a kurucok vitézségét. Már z 705-ben, a pudmericzi csata után írta: „Nem lehet őket már rendetlen csócseléknek tartani, igen jól megtanulták a hadimesterséget.“

A magyar történet szempontjából legnagyobb jelentőségű Pálffy életében az a két esztendő, amikor mint a császári sereg fővezére a kuruc felkelést Károlyi Sándor segítségével az adott viszonyok között a nemzetre nézve a legelőnyösebb módon befejezte. Lukinich Imrénék a Szatmári békéről írott könyve és az ahhoz csatolt okmánytár Pálffy és Károlyi magatartására oly sok adatot és támpontot nyújt, hogy arról szükségtelen e helyen bővebben megemlékezni. Mint fővezér 1710-ben teljhatalommal intézte a hadműveleteket, tehát módjában lett volna a hadjáratot, az utolsó kuruc katona ellenállásáig, erőszakos, fegyveres kézzel folytatni. Bár a császári sereg erőállapota nem volt sokkal jobb a kurucokénál és harckészsége sem állott magas fokon, de létszáma sokkal nagyobb volt. Ha Pálffy akarja, 52.000 főből álló seregével az akkor már alig 15—16.000 embert számláló, de már vezetők nélkül napról-napra bomló s demoralizált kuruc seregaradványt megsemmisíthette volna. Nem tette — hanem a hadjáratot minden felesleges vérontás elkerülésével szándékosan úgy vezette, hogy nagyobb összeköttetésre már sehol sem került a sor. A még ellenállásra képes kuruc seregrészeket ügyes manővrírozással fokozatosan a tiszántúli vidékre szorította és a még kuruc kézen lévő várakat is — hacsak lehetett — ostrom nélkül vette birtokába. Ezalatt pedig állandóan tanácskozott Károlyival, mert látta, hogy akkor már ő volt az egyedüli felelős kuruc fővezér, akivel a nemzet békéjének kérdését megnyugtató módon lehetett megoldani. Tudjuk, hogy amikor Rákóczi 1711. február végén Lengyelországba ment, már csak a hozzá csatlakozott néhány, személyéhez ragaszkodó hű emberének és azok Magyarországon maradt híveinek — szóval a nemzet egy csekély kisebbségének — volt eszmei vezetője, aki Bercsényivel együtt még mindig bízott Nagy Péter cár, a svéd és lengyel királyok hathatós támogatásában. A nemzet összessége azonban már nem akart tovább hadakozni s őszintén óhajtotta a békét. Pálffy bécsi összeköttetései révén tisztábban látta a külpolitikai helyzetet s nagyon jól tudta azt, hogy Rákóczi külső segítségre már sehonnan sem számíthat. Megkötötte tehát a békét Károlyival a fejedelem és Bercsényi mellőzésével és azok távollétében. Elérte ezáltal azt, hogy a harc végleg elült, az ország nyugalma visszatért és minden kuruc katona békésen hazamehetett — a nyolc éves háború leírhatatlan pusztulásának lidércnyomásától felszabadult földjére.

Úgy mint Károlyinak Rákóczival szemben, Pálffynak viszont a bécsi udvarral szemben volt nehéz helyzete. Locher udvari tanácsos személyében állandó ellenőrző közeget volt kénytelen maga mellett megtűrni, József halála után pedig az anyakirálynő az udvari intrikának engedve, Pálffyt felmentette fővezérségétől, hogy helyét a magyargyűlölő Cusani tábornokkal töltsse be. Később azonban Eleonóra csá-

számőben felülkerekedett a józanabb belátás és a Pálffy iránti bizalom s újból visszaadta neki a magyarországi főparancsnokságot.

De Pálffy magyarságára nemcsak ilyen negatív bizonyítékok és azokból vont következtetések állanak rendelkezésünkre. A Csáky grófok szepesmindszenti levéltárában 93 levelet találunk, amelyeket Pálffy bizalmas barátjának, gróf Csáky Imre püspöknek írt. Ő leveleket bepillantást engednek ldkületébe, hiszen meghitt barátja előtt leplezetlenül tárhatta ki lelkét. Minden leveléből kiérezhetjük a magyar haza romlása felett való hazafias elkeseredésének hangját, őszintén megírja, hogy a Tiszántúlt könnyen meghódíthatná, de nem akarja a haza pusztulását. Leveleiben mindenkor „nemzetem és országom konzerválását” jelöli meg legfőbb céljaként. A béke után való őszinte törekvésével és a hadjáratot befejező hadműveletek humánus vezetésével pozitív bizonyosságot tett hazafias gondolkozásáról.

Pálffy elsősorban hadvezérek s nem annyira államférfiúnak született. Érthető tehát, hogy a kuruc felkelés elcsendesülése után élete további során nem a diplomataék zöldsztala mellett, hanem már 1716-ban újból csapatok élén, a török harctéren találkozunk vele. Azok a magas politikai méltóságok (országbíró, végül nádor), melyekkel az uralkodó és nemzet később kitüntették, nem annyira politikai szereplésének, mint inkább tekintélyes, általánosan tisztelt személyének szóltak. Az 1736/37-iki török hadjáratban eredetileg neki szánták a fővezérséget, de dinasztikus okokból mégis mellőzték. Pálffy félretolása megbosszulta magát. A rosszul vezetett, kudarccal végződő hadjárat eredménye a szomorú belgrádi béke volt.

Bizonyára lesznek még ezután is sokan, akik azt mondják: ha Pálffy valóban olyan jó magyar volt, mint ahogy azt a tárgyilagos kutatás róla megállapítja, akkor miért nem csatlakozott Rákóczihoz, hiszen a fejedelem táborában sok vele egyenrangú, előkelő magyar főúr volt, sőt Pálffy ott, a kevés számú tanult hadvezér között — hamarosan vezető hadvezért szerephez is juthatott volna. E kérdésre ezeréves történetünk adja meg a választ. Alig találunk a nemzet életében olyan korszakot — különösen szabadságharcok, nemzeti felkelések ideje alatt, — amikor a magyar nemzet ne pártokra szakadva, ne különböző táborokban kereste volna a haza boldogulását. Nemzetünk természetrajzához tartozik, hogy a magyar ember azonos célért, a haza boldogulásáért és szabadságáért — fanatikus hittel és elkeseréssel tud még testvére ellen is küzdeni abban a szilárd meggyőződésben, hogy ezeket a szent ügyeket csak az alatt a zászló alatt lehet szolgálni, amelyhez ő szegődött.

Nagyon egyoldalúan s a történelmi igazságot elfogultan, csupán egy szemszögből vizsgálná az, aki Pálffy személyét még ma is a hazaárulók, vagy a haza, a nemzet ellenségei közé sorolná. Vitéz katona, egyenes jellemű, előrelátó magyar hadvezér volt, a legalkalmasabb közvetítő a király és nemzete között. A Rákóczi felkelés szempontjából csupán azt sajnálhatjuk, hogy csak a mozgalom hanyatlásának utolsó felvonásában jutott döntő szerephez.

MARKÓ ÁRPÁD